

PAUL OSLINGTON: DE CE SUNT FILOZOFII ȘI TEOLOGII ATÂT DE OSTILI ECONOMIEI?

Autor: Victoria Maria Deliu | 4 aprilie 2022

Un articol de Paul Oslington pentru The Public Discourse

Articol original: Why Are Philosophers and Theologians So Hostile to Economics?

Diletantismul filozofilor și teologilor în ce privește economia reprezintă o problemă morală. Dacă perspectivele lor asupra economiei sunt luate în serios – așa cum se întâmplă adesea în biserică sau în crearea politicilor publice – atunci acestea amenință efectele pozitive pe care piața liberă le exercită asupra vieții săracilor și defavorizaților din întreaga lume.

Dezbaterea cu privire la efectele capitalismului asupra caracterului uman are o istorie lungă. În secolul al XVIII-lea, Adam Smith era preocupat de faptul că – deși diviziunea muncii sporea avuția, care contribuia la desăvârșirea umană – caracterul restrictiv și monoton al sarcinilor putea avea consecințe negative asupra acestei desăvârșiri. Perspectiva sa ambivalentă era împărtășită de mulți alți gânditori care observau, la rândul lor, noua ordine socială bazată pe comerț. Astăzi, mulți gânditori recunoscuți, atât de stânga, cât și de dreapta, pun sub semnul întrebării moralitatea ordinii capitaliste.

Aceasta nu este doar o altă întrebare filozofică inutilă – ci este importantă pentru viitorul societății noastre. Se va auto-distruge capitalismul? Ne conduc economiștii spre dezastru? Vor fi detronate capitalismul și ordinea politică liberală de niște alternative autoritariste?

Pentru cei care se află în tradiția eticii aristotelic-tomiste, dezbaterea are o nuanță particulară. Cel mai important reprezentant contemporan al acestei tradiții, Alasdair MacIntyre, și-a exprimat ferm, în repetate rânduri, punctul de vedere conform căruia etica teleologică aristotelic-tomistă și capitalismul sunt incompatibile. MacIntyre nu este

În niciun caz singurul care crede acest lucru. În diverse moduri, mulți dintre cei mai de seamă filozofi și teologi contemporani, printre care Kathryn Tanner, David Bentley Hart, Charles Taylor, John Milbank și Stanley Hauerwas, au ridicat problema compatibilității dintre creștinism și ordinea pieței libere.

Eu unul admir opera acestor filozofi și teologi. Deși cred că se înșală, argumentele lor sunt nuanțate și gândite cu atenție. Din păcate, tezele celor mai puțin pregătiți dintre ei sunt adesea lipsite de moderație și chiar de informații factuale. De fapt, pare că ne confruntăm cu o problemă mai generală în ceea ce privește aplecarea filozofilor și teologilor asupra economiei. Atunci când scriu despre alte științe, aceștia folosesc cunoștințele dobândite prin studiu sau prin dialogul cu cercetătorii din domeniile respective. Dintr-un motiv sau altul, nu mai procedează la fel și când vine vorba de economie.

Aceasta este o problemă serioasă. Diletantismul filozofilor și teologilor față de economie reprezintă o problemă morală. Dacă perspectivele lor asupra economiei sunt luate în serios – așa cum se întâmplă adesea în biserică sau în generarea politicilor publice –, atunci acestea amenință efectele benefice pe care piața liberă le exercită asupra vieții oamenilor cu o situație materială precară din întreaga lume.

De ce contează această problemă

Oricine se îndoiește de faptul că piața liberă a îmbunătățit viețile a milioane de oameni din întreaga lume în ultimele decenii ar trebui să citească *The Great Escape (Marea Evadare. Sănătatea, bogăția și originile inegalității)*, cartea economistului de la Universitatea Princeton, Angus Deaton, sau cele trei volume scrise în apărarea capitalismului de către Deirdre McCloskey, istoric al economiei de la Universitatea din Chicago, și adresate prietenilor noștri mai sceptici din cadrul științelor umane.

Ideile contează, în special ideile despre economie. Acestea stau la baza pachetelor de politici publice prin care se hotărăște dacă cei cu o situație materială precară au șanse să își îmbunătățească viața sau nu. Ideea potrivit căreia comerțul internațional liber ar fi un complot neoliberal prin care săracii din Africa să fie exploatați, iar occidentalii să se îmbogățească și mai mult are drept consecință, în țările africane, ridicarea barierelor comerciale și respingerea agendei Organizației Mondiale a Comerțului prin care se urmărește liberalizarea multilaterală a schimburilor. Aceste politici, la rândul lor, îi lipsesc pe fermierii africani de șansa de a-și vinde produsele în condiții rezonabile pe piața internațională – și, prin urmare, de șansa de a scăpa de sărăcie.

Politicile anti-comerț costă vieți. Ar fi interesant de calculat numărul exact de vieți, pe linia de argumentare utilitaristă din cartea lui Peter Singer, *The Life You Can Save*. Bănuiala mea este că ar fi un număr mult mai mare decât cel al vieților salvate prin programele de ajutor extern. Probabil că cel mai eficient altruism este îmbunătățirea

măsurilor economice.

Însă chiar au o influență semnificativă scrierile pe teme economice ale filozofilor și teologilor precum MacIntyre, Kathryn Tanner, David Bentley Hart și John Milbank? Și dacă da, prin ce căi se exercită influența lor?

Lumea noastră rămâne (în ciuda speranțelor și predicțiilor seculariștilor) un loc predominant religios, iar creștinii încă alcătuiesc cel mai mare grup religios. Doar o minoritate a creștinilor citește lucrările acestor teologi (chiar dacă lucrările lor despre economie sunt mai accesibile și răspândite decât textele teologice academice). Cei care contribuie însă cel mai mult la formarea opiniilor credincioșilor creștini sunt preoții și pastorii, ale căror perspective asupra economiei sunt, la rândul lor, influențate enorm de învățăturile filozofilor și teologilor la Seminare. Influențele care transpar apoi în predicile preoților durează ani întregi.

O altă modalitate prin care se răspândește perspectiva economică a filozofilor și teologilor este prin intermediul asociațiilor religioase; opinia liderilor lor este formată în același fel ca cea a preoților și pastorilor. Aceste asociații religioase domină sectorul ajutorului internațional, precum și pe cel al serviciilor sociale locale. În Australia, unde locuiesc și eu, 40% din serviciile de ajutor social sunt furnizate de asociații afiliate bisericii, deseori sub un contract încheiat cu statul. Ideile economice eronate au consecințe serioase asupra politicilor și activităților acestor asociații.

Perspectiva lui MacIntyre asupra pieței și economiei

Pentru a-mi susține punctul de vedere, voi prezenta în detaliu un caz particular: acela al lui Alasdair MacIntyre. De ce consideră MacIntyre că viziunea lui aristotelic-tomistă este incompatibilă cu ordinea capitalistă și gândirea economică din spatele acesteia? Problemele, potrivit lui Robert Miller (citată de David Schaengold aici la Public Discourse), sunt următoarele:

„În primul rând, MacIntyre susține că ordinea capitalistă este imorală, deoarece cultivă sistematic obișnuința oamenilor de a privi viciul lăcomiei ca pe o virtute. Capitalismul face acest lucru învățându-i pe oameni să se considere pe ei înșiși, înainte de toate, consumatori, așa încât „succesul în viață ajunge să însemne doar achiziția reușită a unor bunuri”... Într-adevăr, «impulsul de a avea mereu mai mult ajunge să fie văzut ca o virtute centrală».”

Să clarificăm un moment această problemă. Sigur, pentru Marx, una dintre caracteristicile capitalismului este impulsul clasei capitaliste de a acumula, ceea ce înseamnă investiția ulterioară a profitului pe care îl obține mai degrabă decât consumul

lui. Și mai discutabil, la Marx acest proces duce la creșterea cererii până în punctul în care depășește capacitatea de producție. Spun că este discutabil, pentru că, tot pentru Marx, una dintre sursele crizei capitalismului este cererea insuficientă. Astăzi suntem puțin mai siguri că una dintre trăsăturile definitorii ale sistemului nostru economic este creșterea cererii, ca urmare a stimulării continue a dorinței consumatorului prin intermediul publicității și al altor mijloace. Aceste caracteristici ale sistemului nostru sunt problematice pentru MacIntyre.

Există și aspecte ale teoriei economice care sunt problematice. Astăzi, linia dominantă de gândire economică se sprijină pe presupuziția că mai mult înseamnă mai bine – alegeți orice manual de microeconomie și veți vedea că aviditatea consumatorilor este una dintre presupunerile pe care este construită teoria cererii. Dorința de nepotolit, ca trăsătură a naturii umane, nu se potrivește cu viziunea asupra naturii umane și a desăvârșirii acesteia din filozofia aristotelică și tomistă – cartea recentă a lui Mary Hirschfeld, *Aquinas and the Market*, abordează foarte bine acest subiect.

A doua problemă pentru MacIntyre este individualismul. Miller notează:

„Ca aristotelician, MacIntyre crede că oamenii nu își pot atinge adevăratul scop ultim decât acționând împreună, în comunitate. Din acest motiv, «cea mai bună formă a vieții umane, cea care întruchipează cel mai bine tradiția virtuților, este trăită doar de cei care se implică în construirea și menținerea comunităților, prin care se urmărește dobândirea acelor bunuri comune fără de care oamenii nu pot ajunge la scopul lor ultim», precum «familiile, școlile, spitalele și formele locale de organizare politică».”

Teoria economică dominantă de astăzi se sprijină în mod cert pe individualismul metodologic. Explicațiile economice pertinente se referă la comportamentul individual și se recurge la explicații agregate doar atunci când trebuie să se descrie comportamentul grupurilor. De asemenea, în teoria economică există și individualismul normativ: bunăstarea societății este suma bunăstării indivizilor care o alcătuiesc.

Unii economiști susțin că individualismul metodologic din teoriile lor nu are nimic de-a face cu individualismul despre care MacIntyre afirmă că este incompatibil cu filozofia aristotelic-tomistă. Economia poate aduce explicații complexe, atât la nivel teoretic, cât și la nivel empiric, ar spune ei, despre acțiunile colective ale indivizilor – cum ar fi firmele, furnizarea de bunuri publice, bisericile și altele. Totuși, este dificil de răspuns argumentului sociologic potrivit căruia presupuzițiile individualiste ale unei discipline care se bucură de atât de multă apreciere culturală, cum este economia, încurajează individualismul în societate.

Oricum, individualismul pare a fi o caracteristică incontestabilă a societății occidentale

contemporane. Dacă în filozofia aristotelică și tomistă, multe bunuri care țin de desăvârșirea umană pot fi accesate doar prin acțiunea colectivă, atunci societatea contemporană reprezintă o problemă pentru susținătorii acestei tradiții.

Pentru MacIntyre, problema fundamentală a capitalismului este că virtuțile care stau la baza practicilor sociale și bunurile vizate în interiorul ordinii capitaliste și gândirii economice sunt degradante. În zorii crizei financiare din 2007, s-a criticat îndeosebi modul în care activele financiare au fost multiplicat fără vreun fundament în producție sau în limitele rezonabile ale naturii umane. MacIntyre vede în creșterea inegalității o dovadă suplimentară a individualismului nociv și a absenței limitelor din ordinea capitalistă. În articolul său din 2017, „The Irrelevance of Ethics”, MacIntyre afirmă că perspectiva etică adusă în finanțe creează o contradicție. Neluându-se în considerare caracterul și comportamentul indivizilor care lucrează în industria financiară contemporană, susține el, practicile din industrie nu pot fi îmbunătățite doar etichetându-le drept imorale.

Atunci când discută despre economie, MacIntyre face referiri importante la scoțienii de secol XVIII precum David Hume și Adam Smith. Apoi sare la economiștii americani de secol XX. În mod curios, MacIntyre îl consideră vinovat pe L. J. Savage, și nu pe Gary Becker, pentru viziunea greșită asupra raționalității – adică pentru maximizarea preferințelor stabile. Din nefericire, contactul lui MacIntyre cu economia s-a oprit la textele introductive. Fiecare dintre problemele pe care le asociază cu această viziune asupra raționalității (incertitudinea extremă, contextul social al piețelor, gândirea și calculul pe termen scurt, izolarea agenților de consecințele acțiunilor lor) a fost abordată pe larg în literatura economică de specialitate.

MacIntyre, Adam Smith și Thomas Chalmers

Una dintre ironiile criticii lui MacIntyre la adresa economiei este că Adam Smith, compatriotul lui scoțian, pare să ofere în lucrările sale mult din ceea ce cere MacIntyre. Nu mă refer la acel Smith care a devenit obiectul unei mitologii contemporane, ci la adevăratul Adam Smith, autorul cărților *The Theory of Moral Sentiments* și *Wealth of Nations*. (Samuel Gregg a scris acum ceva timp despre simplificarea excesivă a gândirii lui Smith.) De fapt, clarvăzătorul economic ținut la mare preț de MacIntyre, Marx, a preluat mare parte din aparatul său conceptual din *Capitalul* de la celebrul scoțian și de la descendenții englezi în aceeași tradiție, din prima parte a secolului XIX. De asemenea, prin cercetarea recentă s-a arătat cât de mult îi datorează Adam Smith unuia dintre filozofii pe care MacIntyre îi apreciază cel mai mult, lui Aristotel. Astăzi, Smith este adesea înțeles ca un etician al virtuții – chiar ca unul al cărui sistem teoretic are în spate o structură teologică.

Pentru Smith, virtuți precum dreptatea sau prudența sunt implicite practicilor unei societăți bazate pe comerț, bunătatea este perfect compatibilă cu acest tip de societate,

iar virtutea fundamentală a autodiscipliniei este atât necesară, cât și încurajată de o asemenea societate. Scopul practicării acestor virtuți este desăvârșirea umană, ca parte dintr-un sistem mai mare, de care, în ultimă instanță, are grijă Providența. Acest sistem de gândire nu este chiar identic cu structura aristotelic-tomistă a lui MacIntyre, dar seamănă cu ea mai mult decât pare MacIntyre să recunoască.

O ironie și mai mare este că alt scoțian, Thomas Chalmers – tizul lui Alasdair Chalmers MacIntyre însuși – a avut o perspectivă și mai apropiată de cea a lui MacIntyre. În primii ani ai secolului XIX, Chalmers a gândit și a condus un program pentru dezvoltare urbană în Glasgow, unde micile comunități munceau împreună pentru a reconstrui ceea ce astăzi am numi capital social și pentru a-și readuce la viață activitatea economică. Diferența este că Chalmers credea că ordinea pieței libere sprijină, și nu subminează, o astfel de acțiune colectivă, și a pledat pentru acest tip de ordine, cu argumente morale.

MacIntyre și alți filozofi și teologi cu perspective similare asupra economiei s-ar putea apăra, invocând faptul că ei doar oferă sugestii și direcții de gândire, pentru ca alții să aprofundeze și să investigheze critic, cu mintea lor, aceste teme. Din păcate, nu adoptă această atitudine atunci când discută despre economie, iar, de cele mai multe ori, nu oferă niciun avertisment cu privire la poziția lor.

Luând economia în serios

Bineînțeles, filozofii și teologii sunt complet liberi să discute teme economice. Economia este prea importantă pentru a fi lăsată doar în seama economiștilor, și până și economiștii pot avea multe de învățat de la niște gânditori din afara disciplinei lor. Cu toate acestea, filozofii și teologii, mai ales cei cu o influență semnificativă precum MacIntyre, au responsabilitatea de a aborda cu mare atenție problemele de economie. Putem spune același lucru și despre economiștii care încearcă să exploreze teme teologice. După cum am arătat, miza este uriașă, riscurile sunt mari. Diletantismul în economie are repercusiuni directe asupra vieții oamenilor.

Din fericire, comentariile lui MacIntyre despre economie pot fi separate de principalele sale argumente filozofice – care sunt mult mai solide – iar noi dispunem de alternative mult mai bune de gândire economică. Etica aristotelic-tomistă ar deveni mai consistentă dacă ar fi reconciliată cu o viziune asupra economiei precum cea din tradiția compatrioților scoțieni ai lui MacIntyre, Adam Smith și Thomas Chalmers, și a economiștilor contemporani care le calcă pe urme.

Acest articol a fost tradus cu acordul publicației *CATO Policy Report*.

Imagine: Max Böhme; Sursa: Unsplash